

A DÖNTÉS SZÜKSÉGESSÉGE ÉS KOCKÁZATA AZ ORVOSI TEVÉKENYSÉGBEN

Vajon etika-e az orvosi etika? A kérdés talán furcsán hangzik, ám nem komolytalan. Érdeemes megvizsgálni, hogy az évszázadok óta őrzött és megújított "szent" hagyomány az-e, aminek mondja magát; netán valami más, vagy csupán egy szakma kultikus kelléktárának szép, de értelmetlen és haszontalan relikviája.

Talán kezdjük a kutatást a forrásnál, és merészen tegyük fel a kérdést: etikát hagyományozott-e Hippokratész az utókkorra, amikor esküvel kötelezte az orvosi hivatás gyakorlóját szabálygyűjteményé betartására? Nem könnyű a válasz, ismerve azt az ókorban gyakran alkalmazott módszert, mely az együttélés szabályainak (nem ritkán jogi jellegű törvényeknek) betartását egy vagy több isteni bíró szigorú ítéletének fenyegetésével próbálta elérni, nem kis szolgálatot téve az erkölcs, mint belső önszabályozó rendszer kiépülésének, megerősítésének.

Ám az esküvel minden vallás óvatosan bánik. Csak rendkívüli és súlyos, nagy fontosságú ügyben engedélyezi, és közvetlenül Isten fennhatósága alá rendeli. Az eskü megtartása feltétlen, megszegése életveszélyes. Egy hívő számára az eskü nem azonos a törvénytisztelettel, hanem több annál, választás esetén inkább törvényt szeg, mint esküt. (Zárójelben jegyzem meg, esküt becsületre tenni - amint ez ma nálunk történik - fából vaskarika: az esküt az szavatolja, amit az eskünek kéne szavatolni. És egyáltalán, egy olyan társadalomban, ahol a becsületnek nincs kultusza, ott ennek az eskünek alig van rizikója.)

Hippokratész esküje nem abban rendkívüli, amire vonatkozik, hanem a szándékában. Törvény születik jogi apparátus nélkül. Törvény, amely igen súlyos szankciókat helyez kilátásba, s amelyek elkerülhetetlenek, mert istenek a bírák. Törvény, amely szavatol és garanciát nyújt a mindenkori páciensnek. Törvény, amely a mesterség legáltalánosabb alapelveit fogalmazza meg, s mintegy definiálja a társadalmi munkamegosztás profán szférájában felbukkanó megújult hivatást. Ha akarattal megszeged az előírásokat - sugallja az eskü -, nem rossz orvos vagy, hanem nem vagy orvos, azaz alkalmatlan vagy, illetéktelen, sarlatán. Azt azonban, hogy egy orvos csak jó orvos lehet, Hippokratész sem gondolhatta, s mint Szophosz, erre - vagyis az erkölcsi tökéletességre -, nem tettetett volna esküt. Az eskü tehát nem erkölcsi kvalitásokra, hanem a hivatás alapszabályainak törvényerejű érvényére vonatkozik. Ebből következik, hogy ha valaki betartja, az ugyan orvos, de nem biztos, hogy jó orvos. Hogy mit kell tenni, hogyan kell viselkedni, milyen egyéni erkölcsi képességekkel kell rendelkezni ahhoz, hogy jó orvos legyen valaki, - s ez egy szakmai erkölcs lényege! - arra alig kapunk útmutatást a Hippokratésznek tulajdonított etikai hagyatékból. Vagy nem az vált közismertté, mert az eskü annyira elbűvölte évezredekre Európát, hogy talán nem kutatott

elégge a Corpus Hippocraticum főllíánásaiban valódi etikai tartalmak után. Pedig bizonyára ott van, ahogy az esküben is fellelhető (bár nem olyan elegánsan racionális, mint a szakmai utasítások), s főleg a szemléletéből sugárzó üzenetben ne tény semmi olyant, ami veszélyezteti a gyógyításhoz elengedhetetlenül szükséges bizalom kiépülését és megtartását.

Szóval mégis etika? Nem, etika is. Etika, vagyis erkölcsről való bölcselkedés, amely nem utasít, nem fenyegetőzik, csak felhívja a figyelmet arra, hogy ha már valaki orvos, jobb ha jó orvos, mintha rossz. S hogy lehet valaki jó orvos? Ha jó ember. Ez a gondolat nincs benne az esküben (és helyesen!), ami benne van, az ennek jogi minimuma némi keresztény ihletésű szenteskedéssel átfogalmazva ("Tisztán és jámboran őrzöm meg életemet és mesterségemet") - alig komolyan vehető.

Hippokratészen kell-e számonkérnünk, hogy ha már felvetette, miért nem alkotta meg a jó ember-orvos kritériumait? Semmi esetre sem! Ha még meg is írta volna, legfeljebb annyit hasznunk lenne belőle, hogy tőle is tudnánk, amit tudunk a görög művészetből, irodalomból, hogy milyen erkölcsi értékeket preferált az athéni szellem által áthatott hellén világ. Úgy vélem, Európa alaposan félreértette Hippokratészt. Ami számára szükség volt, abból mi erényt csináltunk. Ő a vallás adta eszközzel törvényt teremtett (mert nem volt más módja), s mi azóta úgy véljük, ha törvényt teremtünk, erkölcsöt teremtünk. S ugyanakkor megdöbbenve és egyre nagyobb ingerültséggel tapasztaljuk, hogy a törvény mennyiségi gyarapodása nincs arányban az erkölcsi tökéletesedéssel. Erre még több törvényt hozunk. (S közben mintha elfelejtkezneknk arról, hogy a törvényt azért hozzák, mert megszegik. Megszegetlen törvény nincs!)

Tegyük fel újra a kérdést! Etika-e az orvosi etika? Mielőtt válaszolnánk, térjünk egy pillanatra vissza a Hippokratésznek tulajdonított gondolathoz: jó orvos csak jó ember lehet. Tessék figyelni! Nem azt mondja, hogy orvos csak jó ember lehet. Nem, orvos akárki lehet, aki betartja a szakmai szabályokat, a vonatkozó jogi törvényeket. Persze ettől még rossz orvos is lehet. Ám a rossz orvos nem azonos a tudatlan és jogsértő orvossal, mert annak nem szabadna orvosnak lennie. És ez nem erkölcsi kérdés!

Tehát egy orvosi etikának alapvetően azt kellene tisztázni, hogy ez a társadalom kit tekint jó orvosnak és kit tekint rossznak. S e kérdés eldöntésében a jog abszolút inkompetens (vagy annak kéne lennie!).

Ezzel szemben az orvosi tevékenységet megítélő etikai közvéleményben a következő attitűdök fedezhetők fel:

a./ Az idealizáló, aki türelmetlen:

- minden orvosnak a társadalom erkölcsi közállapotait messze meghaladó erkölcsi képesség birtokában kellene lennie;
- az orvosok túlnyomó többségének erkölcsa nem ilyen;
- tehát az orvosok túlnyomó többsége rossz orvos.

b./ A jogászkodó, aki vérszomjas:

- jó orvos, aki betartja az előírásokat, jogszabályokat;
- tehát a rossz orvos egyben bűnöző.

c./ A realista, aki nem ítélkezni akar, hanem megérteni és eligazodni (talán nem szerénytelenség, ha magamat ehhez a számomra legszimpatikusabb szemléletű csoporthoz sorolom):

- Jó orvos, aki szakmailag kiváló, ritka és valóban rendkívüli erkölcsi képességekkel rendelkező minta erejű személyiség (persze, ha mintának tekintik és időnap előtt nem tekerik ki a nyakát - de ez a közerkölcsök függvénye); kis létszámú csoport.
- Átlagorvos, aki szakmailag korrekt, erkölcse az átlagértelmiségé (azért mert nem jó orvos, még nem rossz); a hivatás gyakorlására alkalmas; sokan vannak.
- Rossz orvos, aki szakmailag korrekt, erkölcse a közerkölcs színvonalán van, ezért vele szemben a társadalom rendkívül intoleráns ("hja, ha ő is csak olyan, mint én!"); a hivatás gyakorlásában megtűrhető; szintén elég népes csoport.

Nem feladata ennek a dolgozatnak a fent említett orvoscsoportok erkölcsi jellemzését megadni, egymásba átáramlásának mechanizmusát leírni, már csak azért sem, mert hiányzik hozzá egy autentikus erkölcsszociológiai adatbázis, s így csupán a - minden bizonnyal vitatható - feltevéseimnek adhatnék hangot. Abban azonban, úgy vélem, nem tévedek, hogy a jelenleg érvényben lévő orvoskép a Sollen vonatkozásában túl fehér, a Sein vonatkozásában túl fekete, s mindkettőnek kevés köze van a valósághoz. Ahhoz a valósághoz, amelynek finom szerkezetében, bonyolult és sokrétű viszonyrendszerében a ma nálunk érvényben lévő orvosi etika sem segít eligazodni, hiszen maga is erős leegyszerűsítéssel foglalkozik a szakma erkölcsi életével: kiválóságot követel egyfelől, s a jogsértések következményével fenyegetőzik másfelől. S így nem véletlen, hogy a szakmai és laikus közvéleményben egyaránt egyre gyakoribb az olyan tudatzavar, mely egyenlőségjelet tesz etikai vétség és jogsértés közé. Így alakulhat ki az a hibás logika, mely csak azt tekinti erkölcsi vétségnek, amely egyben törvényt sértő is, következésképpen az erkölcsi konfliktusokat is a jog eszközeivel kívánja megoldani.

Ez a szemlélet akarva-akaratlanul az orvosi hivatással szembeni bizalmatlanságot fejezi ki, s egyre nagyobb a veszélye annak, hogy fokozza az - e hivatás gyakorlásához elengedhetetlenül fontos - önbizalom hiányát. (Ha nincs önbizalom, mire alapozódjon a bizalom? A segíteni akarás vágya kevés a segíteni tudás bizonyossága nélkül.)

Hangsúlyozni szeretném, nem a jogi szabályozás szükségességét akarom megkérdőjelezni! Csupán azt kívánom tisztázni, nem veszélytelen az orvosi jogot összemosni az orvosi etikával. A jogi előírások betartása szakmai kérdés. Aki betartja, orvos; aki megszegi, sarlatán. Persze a törvényekről is lehet vitatkozni de lege ferenda, ám a megoldás továbbra is a jog illetékességi körébe tartozik. És azt sem mondom, hogy a jognak nincs szoros kapcsolata az erkölccsel; de ezt vizsgálja a jogász. Az etikust azonban az erkölcsnek az a sávja kell hogy foglalkoztassa, mellyel szemben a jog indifferens.

Ez az a szféra, melyben az orvos autonóm, döntéseiben, választásaiban szabad; konfliktusmegoldási képessége szakmailag releváns emberi kvalitásait tükrözi.

Nekem úgy tűnik, ez a sáv egyre szűkül, s ha idejében nem emelünk szót, az orvosi etika - tárgy híján - megszűntnek nyilváníthatja magát. Ettől természetesen még messze vagyunk, sőt meggyőződés, vannak e területen jogi szabályozást elvileg el nem viselő döntés-situációk. Döntési situációk, melyek egyedi, szokatlan, sőt kényelmetlen megoldásokat szülnék, de melyeknek megítélésében - éppen rendkívüliségük miatt - az etika a kompetens. S ilyen rendkívüli helyzet a gyógyító tevékenységben éppen nem ritka, különösen olyankor nem, amikor a gyógyításra szerződő két fél - orvos és páciens - érdekei automatikusan nem esnek egybe, tehát kompromisszumot kell kötniök. A kompromisszum bizonyos érdeksérelem nélkül nem alakítható ki, ám ennek van etikailag tolerálható mértéke. S ha az érdekeltek (vagy hozzátartozók) szubjektíve túlértékelik a szükséges érdekaldozatot, ez még mindig nem indokolja a jogi reakciót. (Még akkor sem, ha az adott eset a laikus közvéleményből intoleráns reflexeket vált ki!)

Napjaink orvostudománya igen sok ilyen kompromisszum-igényű gyógyítási technikát eredményezett, ám az orvosi etika e kényelmetlen szükségszerűség etikai feldolgozásával - úgy tűnik - igen nehezen boldogul. S a hiányzó stabil etikai felhatalmazás nélkül teljesen esetlegessé válik, hogy mi minősül felelőtlen kockázatvállalásnak, s mi a szükséges felelősség elhárításának. S ha az etika bizonytalan abban, hogy egy magatartást hősiessnek, gyávának vagy bűnösnek minősítsen-e, akkor valóban alkalmatlannak nyilvánítja magát a szabályozásra, s át kell engednie a terepet a jognak. Súlyos tehát és halaszthatatlan az etika adóssága, s a törlesztés nem is lesz könnyű, hiszen a szaporodó jogszabályok nemcsak jelzik, de igazolni is látszanak a társadalom növekvő bizalmatlanságát; a bizalmatlanság rosszhiszeműséget szül, s a rosszhiszeműség légkörében egyre kevesebb orvos vállalja a felelősségteljes döntés kockázatát.

Csakhogy a nem-döntés is döntés, ám az önbecsülést jobban kikezdi, mint egy problematikus, de felelősen vállalt döntés. Önbecsülés nélkül viszont nincs erkölcsi erő, nincs szakmai ethosz.

Az orvosi etika feladata, hogy kijelölje és felügyelje azt az erkölcsi edzőpályát, ahol sikerek és kudarcok nehéz küzdelmeiben erősödik az erkölcsi álló- és ellenálló-képesség, elsajátítható a konfliktuskezelés és - megoldás technikája, nő az önbecsülés és az önbizalom; s ahol minden érdekelt tudatában van annak, hogy minden eredmény annak a győzelemnek egy darabja, melyet e pályán visszaszerzett bizalomnak neveznek.

Hiába, Hippokratész halhatatlan!